

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศนั้น นอกจากจะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดแล้วนั้น ประชากรของประเทศจะต้องมีคุณภาพ ประเทศจึงจะสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่ต้องการได้อย่างรวดเร็ว ประเทศไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาคนเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาด้านต่าง ๆ โดยเห็นว่าคนเป็นทั้งเหตุ ปัจจัย และผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศ การพัฒนาประชากรของประเทศจะต้องมุ่งสร้างเสริมศักยภาพคนในด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา โดยใช้แนวทางและมาตรการในการจัดกิจกรรม และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับชีวิตและครอบครัว สนับสนุนให้เด็กได้รับอาหารเสริมและนมอย่างเพียงพอ และมีคุณภาพโดยเฉพาะเด็กที่อยู่ในภาวะทุพโภชนาการ และเด็กที่ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม การส่งเสริมสนับสนุนการเตรียมความพร้อมอย่างมีมาตรฐานแก่เด็กปฐมวัย

การพัฒนาคนให้เป็นคนมีคุณภาพ และพัฒนาได้เต็มศักยภาพนั้นต้องเริ่มตั้งแต่การเตรียมตัวของพ่อแม่ ให้มีชีวิตและครอบครัวและวิธีการเลี้ยงลูกที่ถูกต้องเป็นพื้นฐานก่อนสิ่งอื่นใด การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ประสบการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของเด็กวัย 0-6 ปี เป็นช่วงวัยที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่ง เพราะเป็นวัยแห่งการวางรากฐาน บุคลิกภาพ เป็นระยะที่เกิดการเรียนรู้มากที่สุดในชีวิต เป็นช่วงการเจริญเติบโตที่จะสร้างบุคลิกภาพให้แก่เด็ก เด็กจะเป็นอย่างไรในอนาคต ก็ขึ้นอยู่กับกรอบเลี้ยงดูในวัยนี้สำคัญ และจะเปลี่ยนแปลงได้ยากเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สมอของเด็กวัย 0-6 ปีนี้จะเจริญถึง 80 % ของสมองมนุษย์ (บุญชู อังสวัสดิ์, 2539) และเป็นวัยที่เด็กได้อยู่ใกล้ชิดครอบครัว และได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดู เด็กจะพัฒนาได้มากหรือน้อย ก็ขึ้นอยู่กับศักยภาพของการเลี้ยงดูว่าถูกต้องเหมาะสมและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กได้มากน้อยเพียงใด

นักจิตวิทยา นักการศึกษาหลายท่าน ได้เห็นความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่ว่ามีผลต่อบุคลิกลักษณะและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก เช่น Freud (1965) ได้ศึกษาพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก สรุปได้ว่าพ่อแม่มีอิทธิต่อพัฒนาการของเด็กอย่างมาก การอบรมเลี้ยงดูเด็กมีความสำคัญต่อการวางแนวทางที่ถูกต้องในการปฏิบัติตน การให้ความรัก ความเอาใจใส่ และแสดงบทบาทของบิดามารดาอย่างชัดเจน Erikson (1963) ได้เน้นถึงความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูว่า การอบรมเลี้ยงดูของมารดาเป็นการวางรากฐานบุคลิกภาพของเด็กในอนาคต Broom กับ Selznick (อ้างใน จินตนา วัชรากุล, 2533) กล่าวว่า การที่มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับระเบียบวิธีการดำเนินชีวิตทางสังคมได้นั้น มนุษย์จำเป็นต้องได้รับการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม เป็นการอบรมให้รู้ถึงวิธีการที่จะมีชีวิตร่วมกับกลุ่มและรับเอาคุณค่าของกลุ่มที่เราอยู่ด้วยมาใช้ Jhon Dewey (อ้างใน ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, 2529) กล่าวว่า หากเด็กได้รับการตอบสนองทางอารมณ์อย่างดีงามถึงถ้วน เขาจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะเหมาะสมเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และ Adler กล่าวว่าประสบการณ์ที่สำคัญที่สุด ที่จะมีผลให้เกิดแบบแผนชีวิตที่ผิดพลาดในอนาคต ได้แก่ ประสบการณ์ชีวิต 3 ประการ คือ ปมด้อย การพะเน้าพะนอมากเกินไป การถูกเพิกเฉยหมิ่นมาก ดังนั้นวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่จึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ครอบครัวเป็นสถานที่แห่งแรกที่ทำให้การอบรมเลี้ยงดู และวางรากฐานพัฒนาการด้านต่าง ๆ ให้แก่เด็กการกอดสัมผัสบ่อย ๆ ตั้งแต่วัยทารกทั้งจากแม่และโดยเฉพาะจากผู้เป็นพ่อที่มีอารมณ์แข็งแรง เป็นสิ่งแรกที่เด็กทุกคนต้องการเพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการสร้างจิตใจที่เข้มแข็งและมั่นคงของลูก (อุษา จารุสวัสดิ์, 2536) ครอบครัว คือ ศูนย์การเรียนรู้ของเด็ก เด็กได้เรียนรู้เรื่องความรัก ความผูกพันในครอบครัว อารมณ์ ภาษาพูด มารยาท ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม เจตคติ ทักษะในการประกอบอาชีพ ภาษาและวรรณคดี และเป็นแหล่งสำหรับเรียนรู้เพศศึกษา (รุ่ง แก้วแดง, 2541) ฝน แสงสิงแก้ว (อ้างใน เกศินี เกิดอนันต์, 2539) ให้ความเห็นเกี่ยวกับครอบครัวว่า ความผูกพันรักใคร่ในครอบครัวเป็นรากฐานของความสุขแห่งชีวิตเป็นรากฐานความเป็นปึกแผ่นแห่งสังคมของประเทศชาติบ้านเมืองและของโลก ชีวิตในสังคมย่อมตั้งต้นมาจากครอบครัว ถ้าครอบครัวแตกแยก หรือครอบครัวขาดความผูกพันรักใคร่ต่อกัน ชีวิตในสังคมก็จะแตกแยกประจักษ์ตามตัวก่อให้เกิดปัญหาสังคมติดตามมาในที่สุด

สภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ การดำรงชีพ สภาพจิตใจของคนในสังคม โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เน้นการผลิต

เพื่อส่งออกไปเชื่อต่อการกระจายอำนาจและทรัพยากร ที่จะช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของคนชนบท ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรในชนบทมาทำงานในเขตเมือง จากสถิติมีประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท 40.5 ล้านคน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีรายได้ต่ำและปัญหาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ในช่วงปี 2523 ถึงปี 2532 มีครอบครัว 20 % แรกที่มีรายได้สูง กับกลุ่มครอบครัวที่มีรายได้ต่ำสุด 20 % มีความแตกต่างกันถึง 12 เท่า รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวและประชากร มีประชากรวัยเด็กลดลง แต่ประชากรวัยทำงานและวัยชราเพิ่มขึ้นส่งผลต่อครอบครัวในชนบทต้องอพยพไปทำงานในเมืองหรือต่างประเทศ ทำให้เด็กและคนชราถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังในชนบท ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การดิ้นรนแข่งขันให้ได้มาซึ่งรายได้เพื่อจะเป็นปัจจัยใน วัฒนธรรมทางวัตถุที่เข้ามาสู่ครอบครัวอย่างรวดเร็ว

จากรายงานการวิจัยของ นันทนีย์ ไชยสุต และคณะ (2532) พบว่า ครอบครัวกรรมกรก่อสร้างร้อยละ 92 อพยพมาจากชนบท และร่วมเย็น ทั้งสุบุตร (2531) ได้ศึกษาการเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวผู้ใช้แรงงาน พบว่า เด็กแรกเกิดถึง 3 ปี มารดาจะเลี้ยงดูด้วยตัวเองร้อยละ 65.31 แต่เด็กอายุ 3 ปีขึ้นไป ครอบครัวจะนำไปฝากไว้กับญาติ หรืออาจฝากไว้กับผู้เลี้ยงดู และเก็บ วงศ์บุญสิน กับ อัจฉรา เอ็นท์ (2539) ได้ศึกษาถึงผู้ดูแลบุตรวัย 3-5 ปี ของสตรีในเขตเมือง และชนบทของประเทศไทย พบว่าในเขตชนบทบิดามารดาเป็นผู้ดูแลเด็กร้อยละ 80 และให้ผู้อื่นเลี้ยงดูร้อยละ 20 ซึ่งก็ดูแลโดยปู่ย่าตายายในครัวเรือน และนอกครัวเรือน ญาติพี่น้อง บุคคลอื่น ในครัวเรือนและนอกครัวเรือน

นอกจากนี้ความไม่พร้อมที่จะเป็นสถาบันครอบครัวทั้งด้านอายุ สุขภาพ ความรู้พื้นฐานที่จะประกอบอาชีพ วุฒิภาวะด้านจิตใจ อารมณ์ที่มั่นคงแข็งแรง อดทน ตลอดจนการขาดความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามหลักจิตวิทยาและพัฒนาการ ทำให้เกิดปัญหาการทำแท้ง การทอดทิ้งเด็ก ปัญหาด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวทั้งชายและหญิงที่ไม่ยอมปรับเปลี่ยน การขาดความรับผิดชอบของฝ่ายชาย อันนำไปสู่การหย่าร้างมากขึ้น ในปี 2532 พบสถิติการหย่าร้าง สูงถึง 40,835 ราย ภายหลังการหย่าร้าง บิดาหรือมารดาจะพาเด็กไปอยู่กับครอบครัวเดิม (เกศินี เกิดอนันต์, 2539) เมื่อบิดาหรือมารดาไปทำงานหรือไปมีคู่สมรสใหม่ ก็จะให้ปู่ย่า ตายาย หรือบุคคลอื่นเลี้ยงดูเด็กส่งผลให้มีเด็กถูกเลี้ยงดูโดยบุคคลอื่นมากขึ้น

จากการสังเกตเด็กที่เข้ามาอยู่ในสถานศึกษาระดับปฐมวัยพบว่าเด็กบางคนหน้าตาไม่สะอาด เล็บมือดำ เล็บเท้าดำ เสื้อผ้าไม่สะอาด บางคนสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงสมบูรณ์ และเด็กบาง

คนมีความพร้อมด้านการเรียนระดับต่ำ ทำทางหยอเย้ง เด็กบางคนก้าวร้าว เมื่อศึกษาถึงประวัติชีวิตครอบครัวของเด็กเหล่านี้พบว่า เด็กไม่ได้อาศัยอยู่กับบิดามารดา และจากการสังเกตเด็กส่วนใหญ่ที่มีปัญหาทางพฤติกรรมในระดับประถมศึกษาส่วนมากจะเป็นเด็กที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับบิดามารดาในวัยเด็ก

การที่เด็กเหล่านี้ต้องใช้ชีวิตในวัยเด็กกับบุคคลที่ไม่ใช่บิดามารดาน่าจะมีผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็กในด้านต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อคุณภาพของเด็กในวัยต่อมาได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กวัย 3-6 ปี โดยผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดา ซึ่งเป็นการศึกษารายกรณีเพื่อจะได้ทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ทำให้เข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกของผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดา มารดา ที่มีต่อเด็ก รวมทั้งพฤติกรรมของเด็กที่แสดงออกมา โดยจะศึกษารวบรวมข้อมูลโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เจาะลึกถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กและส่งเสริมพัฒนาการเด็กในด้านต่าง ๆ ของผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดา ว่ามีเหตุหรือปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อกรอบรมเลี้ยงดูเด็ก เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่เป็นแนวทางให้องค์กร มูลนิธิ หรือโรงเรียนได้ช่วยเหลือและพัฒนาเด็กต่อไป

การเลือกสนามวิจัยนั้นเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงในพื้นที่ของจังหวัดพะเยา เพราะเป็นจังหวัดที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างจังหวัดหนึ่ง ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำ มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี และโรงเรียนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาเป็นโรงเรียนที่อยู่ในชนบทห่างไกลและมีสภาพปัญหาดังที่กล่าวมาแล้ว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ในจังหวัดพะเยาของครอบครัวที่มีผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดา มารดา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ในจังหวัดพะเยา ของครอบครัวที่มีผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดา มารดา

ขอบเขตของการวิจัย

1. กรณีศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ คือผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดาที่ทำหน้าที่ อบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอายุ 3-6 ปี ในจังหวัดพะเยา จำนวน 6 กรณี

2. เนื้อหาการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ

2.1. การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ของผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดาในการพัฒนาด้านร่างกาย ด้านอารมณ์จิตใจและคุณธรรม ด้านสังคมและบุคลิกภาพ และด้านสติปัญญา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก โดยมีกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ดังนี้ คือ

การพัฒนาด้านร่างกาย

- อาหารและโภชนาการ
- การรักษาความสะอาดร่างกาย การอาบน้ำ การขับถ่าย ผม เล็บ ฟัน
- การแต่งกายและเครื่องนุ่งห่ม
- การพักผ่อนนอนหลับ
- การเจ็บป่วยการป้องกันรักษาโรคและอุบัติเหตุต่าง ๆ
- การออกกำลังกาย
- ฯลฯ

การพัฒนาด้านอารมณ์จิตใจและคุณธรรม

- การพัฒนาความรู้สึกผูกพันและความรักใคร่ในครอบครัว
- การฝึกให้เด็กรู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง ได้แก่ อารมณ์กลัว, ความคับข้องใจ, อารมณ์โกรธ, อารมณ์ริษยา และอารมณ์รัก
- การส่งเสริมและการสอนเด็กด้านคุณธรรม
- พฤติกรรมของผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เช่น พฤติกรรมทางวาจา พฤติกรรมทางท่าทาง

- ฯลฯ

การพัฒนาด้านสังคมและบุคลิกภาพ

- การฝึกอบรมมารยาทและการปลูกฝังค่านิยมในสังคม เช่น การมีสัมมาคารวะ และเคารพผู้ใหญ่ ความสุภาพเรียบร้อยและวาจา การเชื่อฟังคำสั่งสอน ความขยันการช่วยงานเล็ก ๆ น้อยๆ

การมีน้ำใจต่อผู้อื่น

- การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการเรียนรู้ เช่น การพูดและใช้ถ้อยคำ

- การพัฒนาบทบาททางเพศ

การพัฒนาด้านสติปัญญา

- สภาพแวดล้อมภายในบ้าน และภายนอกบ้าน
- การส่งเสริมความสนใจในการเรียนรู้ของเด็ก
- สื่อและเทคโนโลยีในการเรียนรู้

2.2 สภาพแวดล้อมพื้นฐานทั่วไปทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ได้แก่ ลักษณะที่ตั้งของชุมชน ครอบคลุม การคมนาคม การติดต่อสื่อสาร สภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไปในชุมชน

2.3 ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวกรณีศึกษา ได้แก่ ชื่อ-สกุล อายุ การศึกษา ภูมิลำเนา อาชีพและรายได้ จำนวนสมาชิกครอบครัว ค่าใช้จ่ายที่รับผิดชอบในครอบครัว ค่าใช้จ่ายเฉพาะเด็กปฐมวัย ระยะเวลาที่อบรมเลี้ยงดูเด็ก บุคคลที่มีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูเด็ก ความสัมพันธ์กับเด็ก สาเหตุที่ทำการเลี้ยงดูเด็ก เจตคติและความคิดเห็นต่อชีวิตครอบครัว และเด็กที่เลี้ยงดู การดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ปกครอง บุคลิกภาพของผู้ปกครอง และบุคลิกภาพของเด็ก

2.4. ข้อมูลเกี่ยวกับบิดามารดาของเด็ก ได้แก่ ชื่อ-สกุลบิดามารดา การศึกษา อายุ ขณะมีบุตร อาชีพและรายได้ สถานภาพการสมรส ระยะเวลาในการสมรส สาเหตุที่ไม่เลี้ยงดูเด็ก ระยะเวลาที่ไม่ได้เลี้ยงดูเด็ก การให้ความช่วยเหลือสนับสนุนในการเลี้ยงดูเด็ก การมาเยี่ยมเยียนเด็ก ที่อยู่ และสถานที่ทำงานปัจจุบัน และการดำเนินชีวิตของบิดามารดาของเด็ก

3. เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลกรณีศึกษา ใช้เวลา 12 สัปดาห์ โดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยนี้เป็นการศึกษารายกรณีเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย อายุ 3-6 ปี ของครอบครัวที่มีผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดา ในจังหวัดพะเยา จำนวน 6 กรณี ฉะนั้นผลการศึกษาวิจัยที่ได้จึงเป็นผลสรุปเฉพาะกรณี que เลือกศึกษาเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ครอบครัว หมายถึง สมาชิกที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบ้านที่มีเด็กปฐมวัยอายุ 3-6 ปี

ผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดา มารดา หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย อายุ 3-6 ปี โดยที่บุคคลนั้นไม่ได้เป็นบิดา มารดาที่แท้จริงหรือบิดามารดาบุญธรรมของเด็ก

เด็กปฐมวัย หมายถึง เด็กที่มีอายุ 3-6 ปี ซึ่งอาศัยอยู่ในครอบครัวที่ผู้อบรมเลี้ยงดูไม่ใช่บิดามารดา

การอบรมเลี้ยงดู หมายถึง การหาเลี้ยงครอบครัว และการใช้วิธีการต่าง ๆ ในการอบรมเลี้ยงดู สั่งสอน แนะนำ และปฏิบัติต่อเด็ก เพื่อที่จะส่งเสริมและสนองความต้องการของเด็กด้านร่างกาย ด้านอารมณ์จิตใจและคุณธรรม ด้านสังคมและบุคลิกภาพ และด้านสติปัญญา

ครอบครัวที่เป็นกรณีศึกษา หมายถึง ครอบครัวที่มีผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดาของเด็กปฐมวัย ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งผู้วิจัยคัดเลือกเป็นตัวอย่างประชากรจำนวน 6 กรณี

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ข้อความรู้ เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของครอบครัวที่มีผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดา เพื่อเป็นแนวทางในการให้ความรู้ในการส่งเสริมบทบาทของผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดา ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กด้านร่างกาย ด้านอารมณ์จิตใจและคุณธรรม ด้านสังคมและบุคลิกภาพ และด้านสติปัญญา

2. ช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ปกครองที่ไม่ใช่บิดามารดา